

Resultaten Rijksbegroting 2016

Hebben alle ministeries bereikt wat zij van plan waren aan het begin van het begrotingsjaar? U kunt hier per ministerie het jaarverslag bekijken. Hierin staat wat de resultaten waren van de maatregelen die het kabinet heeft genomen in 2016.

Algemene Zaken - Rijksjaarverslag 2016

Hier vindt u de belangrijkste onderwerpen uit het jaarverslag van het ministerie van Algemene Zaken (AZ) over 2016. U leest wat de resultaten zijn van de in 2016 genomen maatregelen.

Overheidscommunicatie

Bevorderen van de eenheid van algemeen regeringsbeleid

De belangrijkste taak van AZ is de bevordering van de eenheid van het algemeen regeringsbeleid. Hieronder valt:

- De coördinatie van het algemeen communicatie- en regeringsbeleid. Hiervoor bedroegen de uitgaven in 2016 € 1,6 miljoen (in 2015 bijna € 1,65 miljoen).
- De bijdragen aan de beleidsontwikkeling van het regeringsbeleid op langere termijn: € 520.000 (in 2015: € 583.000).

Burgerbrieven

In 2016 kwamen bij AZ 1.958 brieven voor de minister-president binnen. In 2015 waren dit er 2.003.

De meeste brieven gingen over:

- het vreemdelingenbeleid;
- individuele koopkrachtsituaties;
- buitenland-gerelateerde onderwerpen als het Oekraïne-referendum en de strijd tegen IS.

AZ heeft 59% van de brieven binnen de termijn van 3 weken afgehandeld. In 2015 was dat 70%. 29% van de brieven is binnen de termijn van 3 tot 6 weken beantwoord. In 5% van de gevallen duurde de afhandeling langer dan 6 weken. De gemiddelde afhandeltermijn was in 2016 17 dagen. In 2015 was dit 14 dagen.

Werkprogramma Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid (WRR)

In 2016 publiceerde de WRR onder andere het rapport 'Big Data in een vrije en veilige samenleving'. Uit dit rapport blijkt dat het gebruik van Big Data in het veiligheidsdomein om nieuwe kaders vraagt. Deze kaders zijn nodig om de mogelijkheden van Big Data te benutten. Maar ook om tegelijkertijd de fundamentele rechten en vrijheden van burgers te waarborgen.

Rijksoverheid.nl

De website Rijksoverheid.nl had in 2016 35 miljoen unieke bezoekers (in 2015 waren dat er 33 miljoen). De meest bezochte onderwerpen waren:

- reisadviezen;
- schoolvakanties;
- minimumloon;
- paspoort en identiteitskaart.

Informatie Rijksoverheid

Informatie Rijksoverheid beantwoordt vragen via telefoon, mail en Twitter. In 2016 kwamen er bijna 340.000 vragen binnen (in 2015 ruim 337.000). Veel vragen gingen over:

- huur(verhoging);
- uitkeringen.

Vragenstellers kunnen de dienstverlening van Informatie Rijksoverheid beoordelen. De Rijksoverheid streeft naar een waarderingscijfer van minstens een 4,0 voor telefonische vragen. Voor e-mail is dit een 3,0. Deze waardering is op basis van een vijfpuntsschaal. In 2016 heeft de Rijksoverheid dit streven in 2016 gehaald met een 4,3 en een 3,2.

Campagnes met zendtijd Rijksoverheid

In 2016 heeft de Rijksoverheid 15 campagnes met zendtijd Rijksoverheid gevoerd. In 2015 waren dit 15 campagnes. Dit ligt ruim onder het maximum aantal van 20 campagnes met televisiezendtijd. Het publiek waardeert deze campagnes met een gemiddeld cijfer van 7,4. Dat is iets hoger dan in 2015 (7,3). Deze waardering is op basis van de schaal van 1 op 10.

Verder waren er in 2016 12 campagnes van de Rijksoverheid zonder zendtijd Rijksoverheid. Dit zijn campagnes met een budget tussen de € 150.000 en € 500.000. In 2015 waren dit 11 campagnes. Het publiek waardeert deze campagnes met een gemiddeld cijfer van 6,9. Dit is gelijk aan vorig jaar. Deze waardering is op basis van de schaal van 1 op 10.

Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties - Rijksjaarverslag 2016

Hier vindt u de belangrijkste onderwerpen uit het jaarverslag van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) over 2016. U leest wat de resultaten zijn van de in 2016 genomen maatregelen.

Lokale democratie

In gemeenten zijn experimenten gestart met nieuwe vormen van democratie. Zo kunnen inwoners van een gemeente tijdens een burgertop met elkaar in gesprek gaan. Over zaken die zij belangrijk vinden voor hun gemeenschap, zoals leefomgeving of zorg. Inwoners bedenken zelf de oplossingen en kunnen initiatieven starten. Hierbij bleken de regels bijna nooit een blokkade.

Decentralisaties zorg en ondersteuning

Gemeenten voeren hun nieuwe taken voor jeugdhulp, maatschappelijke ondersteuning en begeleiding naar werk grotendeels goed uit. Dat blijkt uit een onderzoek uit 2016. In bijvoorbeeld wijkteams worden verschillende soorten zorg en ondersteuning in samenwerking aangeboden.

Beheersen vluchtelingenstroom

Begin 2016 hebben Rijk, provincies en gemeenten extra afspraken gemaakt over opvang van vluchtelingen. Dit vanwege de grote stroom asielzoekers in 2015. Asielzoekers wordt eerder gevraagd naar hun werkervaring en diploma's om ze passend vrijwilligerswerk aan te bieden. En om, als ze erkend worden als vluchteling, in een gemeente te plaatsen waar ze het meeste kans hebben op passend werk. Ook krijgen kansrijke asielzoekers eerder taalles.

Eind 2016 is een proef gestart waarin nieuwkomers typisch Nederlandse organisaties en plaatsen bezoeken. Dit moet hen helpen om Nederlandse kernwaarden als vrijheid, gelijkwaardigheid, solidariteit en participatie te begrijpen. Ook krijgen asielzoekers sinds eind 2016 binnen 30 dagen na aankomst een film te zien over grondrechten en over de Participatieverklaring. Door die verklaring te ondertekenen geven nieuwkomers aan de waarden en spelregels van de Nederlandse samenleving te respecteren.

Verlaging topinkomens

Sinds 1 januari 2015 mogen topbestuurders niet meer verdienen dan een minister (€ 181.000 in 2017). Dat is maatschappelijk meer aanvaardbaar en verantwoord. De Wet normering topinkomens wordt goed nageleefd. Dat bleek vorig jaar. Daarnaast zijn stappen gezet om de wet verder te verbeteren.

Digitale dienstverlening

Mensen willen vaker digitaal zaken kunnen doen met de overheid. In 2016 was 88% van de meest gebruikte diensten via internet beschikbaar. Denk aan het aanvragen van een vergunning of een uitkering. Bij grote organisaties zoals de belastingdienst, het UWV of DUO gaat bijna alles (99%) via internet. Mensen die digitaal niet zo vaardig zijn en hulp nodig hebben, kunnen rekenen op ondersteuning. Daar zijn overal in het land cursussen voor.

Nationale veiligheid

Terrorisme, digitale spionage, heimelijke politieke beïnvloeding en de instabiliteit aan de buitengrenzen van Europa bedreigen onze nationale veiligheid. Deze dreigingen zijn het afgelopen jaar groter geworden. Een voorstel voor de nieuwe Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten geeft de AIVD en de MIVD modernere bevoegdheden om dreigingen tegen te gaan. Het wetsvoorstel is aangenomen in de Tweede Kamer en ligt nu voor bij de Eerste Kamer.

Op het gebied van terrorismebestrijding is internationale samenwerking essentieel. Onder voorzitterschap van de AIVD is daartoe de samenwerking tussen Europese veiligheidsdiensten in de Counter Terrorism Group verder versterkt. Dit heeft in 2016 geleid tot meerdere operationele successen.

Fraude tegengaan

Soms frauderen mensen met hun uitkering door een vals adres op te geven. In 2016 hebben 190 gemeenten ongeveer 15.000 adressen onderzocht op mogelijke fraude met uitkeringen. De gemeente gebruikt hiervoor risicoprofielen. Een gemeente controleert dan of mensen ook echt wonen waar ze zeggen te wonen. Bij bijna de helft bleek het niet te kloppen.

In 2016 is de [KopieID-app](#) bijna 400.000 keer gedownload. De app moet identiteitsfraude tegengaan. Met de app kunnen mensen met hun smartphone een veilige kopie maken van paspoort, rijbewijs of ID-kaart. Verder wisten mensen het Centraal Meldpunt voor Identiteitsfraude en -fouten in 2016 beter te vinden. In 2016 kwamen er 1700 meldingen binnen. Dat waren er een jaar eerder nog 800. Dit komt vooral door grotere naamsbekendheid en een toegankelijker meldingsformulier.

Innovatie via City Deals

In 2016 zijn 12 City Deals afgesloten tussen steden en bijvoorbeeld lokale bedrijven, maatschappelijke organisaties en kennisinstellingen. Om samen problemen als files, vervuiling en verloedering tegen te gaan. Het Rijk helpt deze City Deals door bijvoorbeeld wetten en regels (tijdelijk) aan te passen of meer mogelijkheden te bieden voor subsidie. De City Deals moeten vernieuwende oplossingen opleveren voor steden wereldwijd.

Koninkrijksrelaties

Nederland en de 3 landen Aruba, Curaçao en Sint Maarten werkten in 2016 zakelijk en direct met elkaar samen. Sinds 10/10/10 zijn de verhoudingen niet meer gebaseerd op ontwikkelingssamenwerking. Hierdoor spreken de landen elkaar vaker aan op elkaars verplichtingen.

In februari 2016 zijn afspraken gemaakt met Sint Eustatius over economische groei, armoedebestrijding, kinderrechten en bestuurlijke ontwikkeling. Bonaire en Saba hebben zo'n meerjarenprogramma voor 2015–2018 al sinds 2015. De Rijksministerraad, het overleg van ministers van Nederland en de eilanden, zet vooral in op goed bestuur, democratie en rechtshandhaving. De eilanden moeten hun geldzaken goed op orde hebben en inwoners moeten vertrouwen kunnen hebben in hun bestuurders.

Huis van de Klokkenluiders

Het Huis voor Klokkenluiders is geopend in 2016. Het huis helpt mensen die een misstand op het werk willen melden.

Buitenlandse Zaken - Rijksjaarverslag 2016

Hier vindt u de belangrijkste onderwerpen uit het jaarverslag van het ministerie van Buitenlandse Zaken (BZ) over 2016. U leest wat de resultaten zijn van de in 2016 genomen maatregelen.

Buitenlandse Zaken

Voorzitterschap EU

Als voorzitter van de Europese Unie (EU) heeft Nederland in 2016 ingezet op een EU die zich richt op hoofdzaken, verbinding en innovatieve groei en banen. De 4 prioriteiten van het Nederlandse voorzitterschap waren:

- migratie en internationale veiligheid;
- Europa als innovator en banenmotor;
- solide en toekomstbestendige Europese financiën en een robuuste Eurozone;
- een vooruitblikkend klimaat- en energiebeleid.

Veiligheid en stabiliteit aan de randen rond Europa

Nederland heeft zich ook in 2016 ingezet om meer veiligheid en stabiliteit in de ring rond Europa te creëren. Met steun van Nederland besloot de Europese Raad in juli en december 2016 de economische sancties tegen Rusland te verlengen. Zo blijft de druk op Moskou om het conflict in Oekraïne te stoppen.

Nederland gaf in 2016 een bijdrage van € 1 miljoen en leverde kennis voor de oprichting van de databank voor bewijsmateriaal van ernstige misdaden in Syrië. Die databank van de Verenigde Naties moet helpen om oorlogsmisdadigers in Syrië te berechten.

Terrorismebestrijding

Op initiatief van Nederland zijn in 2016 internationaal afspraken gemaakt om buitenlandse terroristen aan te pakken. Hiervoor kwamen begin 2016 de anti-ISIS-coalitie en het Global Counterterrorism Forum(GCTF) bijeen. Door bankrekeningen van terroristen te bevriezen, nam Nederland de leiding bij het bestrijden van financiering van terrorisme. Zo waren eind

2016 de rekeningen van 83 personen en instanties bevroren. Dit is een stijging van meer dan 300% sinds 2014.

Mensenrechten

Verschillende landen hebben in 2016 afgesproken meer samen te werken in de strijd voor gelijke rechten voor lesbiennes, homoseksuelen, biseksuelen, transgenders en intersekse personen (LHBTI's). Daarvoor hebben 18 landen vorig jaar de Equal Rights Coalition opgericht. Eind 2016 telde deze coalitie al 33 landen. Ze werd opgericht op de Global LGBTI Human Rights Conference, die Nederland en Uruguay in 2016 organiseerden.

Veiligheidsraad Verenigde Naties

In juni 2016 waren de verkiezingen voor een tijdelijke zetel (2017-2018) in de VN-Veiligheidsraad. Dit is het belangrijkste orgaan voor de handhaving van vrede en veiligheid in de wereld. Nederland sprak met Italië af om de zetel te delen. De gedeelde zetel is een goed voorbeeld van Europese samenwerking in de internationale politiek. In 2018 schuift Nederland een jaar aan in de Veiligheidsraad. Door deel te nemen aan de VN-Veiligheidsraad levert Nederland een bijdrage aan de handhaving van vrede en veiligheid in de wereld.

Migratie

Ghana, Ivoorkust en Mali gaan meer doen om migratiestromen uit West-Afrika in te dammen. Dit heeft minister Koenders in 2016 namens de Europese Unie met deze landen afgesproken. De landen gaan intensiever samenwerken met de EU, bijvoorbeeld op het gebied van terugkeer van uitgeprocedeerde asielzoekers en het creëren van betere toekomstperspectieven in de landen waar de migranten vandaan komen.

In maart 2016 hebben de lidstaten van de Europese Unie [afspraken gemaakt over migratiebeheer met Turkije](#).

Consulaire functie

Nederlanders en visumaanvragers kunnen 24 uur per dag, 7 dagen per week terecht bij het 24/7 BZ contactcenter (+31 247 247 247). Door een nieuwe opzet van reisadviezen en een verbeterde reisadvies-app kunnen reizigers zich beter voorbereiden op hun reis. Nederlanders die naar het buitenland gaan, kunnen zich makkelijker bij BZ registreren. Zo blijven ze op de hoogte van actuele veiligheidsrisico's.

Buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerking

Aanpak ongelijkheid

De Nederlandse overheid werkte in 2016 steeds vaker samen met bedrijven en niet-gouvernementele organisaties (ngo's) om armoede in ontwikkelingslanden te bestrijden en om ongelijkheid te verminderen. Bijvoorbeeld door de kennis en capaciteit van organisaties in arme landen te vergroten. Dit vermindert de grote ongelijkheid en draagt bij aan economische groei.

Ook in 2016 richtte Nederland zich bij de bestrijding van armoede op voedselzekerheid, water, veiligheid en rechtsorde en seksuele en reproductieve gezondheid en rechten. En op de 3 thema's klimaat, ontwikkeling van de private sector en vrouwenrechten.

Noodhulp

In 2016 zijn mede op initiatief van Nederland internationale afspraken gemaakt over efficiëntere noodhulp. De grootste donoren en hulporganisaties maakten hierover afspraken na de World Humanitarian Summit in Amsterdam. Ook gaan noodhulporganisaties, bedrijven en universiteiten samenwerken aan oplossingen voor humanitaire rampen in de Global Alliance on Humanitarian Innovation.

Nederland steunde Jordanië en Libanon in 2016 bij de opvang van Syriërs die de oorlog in hun land ontvluchtten. Waterexperts gingen naar 16 projecten in onder andere Libanon, Kenia, Oeganda en Botswana. En na de orkaan Matthew in Haïti zette Nederland 2 marineschepen in.

Handel en investeringen

In 2016 waren er 19 economische missies naar het buitenland. Deze missies vergroten de kansen voor ondernemers in het buitenland. Hier staat een uitgebreid netwerk van ruim 150 ambassades, consulaten en handelskantoren klaar. Het Dutch Trade and Investment Fund (DTIF) biedt sinds 2016 hulp bij de financiering van export en buitenlandse investeringen van Nederlandse bedrijven.

Verder zijn er convenanten gesloten met bijvoorbeeld kledingproducenten en banken waarin is afgesproken dat zij rekening houden met mensenrechten en het milieu.

Op 30 oktober 2016 is het handels- en investeringsverdrag tussen de EU en Canada (CETA) ondertekend.

Defensie - Rijksjaarverslag 2016

Hier vindt u de belangrijkste onderwerpen uit het jaarverslag van het ministerie van Defensie over 2016. U leest wat de resultaten zijn van de in 2016 genomen maatregelen.

Belangrijke veranderingen

Defensie heeft zich in 2016 gericht op de volgende 5 prioriteiten:

- versterking van de basisgereedheid van de krijgsmacht als vervolgstap in het meerjarig perspectief;
- verdere verdieping van de internationale defensiesamenwerking;
- vernieuwing in het operationele domein en de ondersteuning;
- personeel;
- verdere versterking van de financiële duurzaamheid.

In 2016 heeft het kabinet € 220 miljoen toegevoegd aan de defensiebegroting. Dit budget loopt op tot € 345 miljoen in 2020.

Versterking basisgereedheid

Van het beschikbare budget voor Defensie is in 2016 € 79 miljoen ingezet voor de basisgereedheid. Dit budget is gebruikt voor:

- **Materiële gereedheid**
De versterking van de onderhouds- en verwervingscapaciteit en de logistieke bedrijfsvoering. En de aankoop van extra reserveonderdelen en munitie. Ook is de capaciteit voor het beheer van wapensystemen uitgebreid.
- **Personele gereedheid**
Bij de Koninklijke Marechaussee is de bewaking en beveiliging van kwetsbare objecten uitgebreid. De snel beschikbare capaciteit van de Dienst Speciale Interventies (DSI) is vergroot. De MIVD is uitgebreid in het kader van de versterking van de veiligheidsketen.
- **Geoefendheid**
Er is begonnen met het herstel van de (generieke) geoefendheid. Onder meer door deelname aan Joint Warrior voor de kust van Schotland (CZSK), Varpalota Challenge in Hongarije (CLAS), Frisian Flag in Nederland (CLSK) en Lowlands Grenade (KMar) in Duitsland.

Personeel

In 2016 heeft het defensiepersoneel er loon bijgekregen. Voor oud-medewerkers met een AOW-gat is een voorziening getroffen. Het AOW-gat is een gevolg van de verhoging van de AOW-leeftijd. Tot 2035 is hiervoor (opgeteld) € 750 miljoen beschikbaar.

Defensie werkt toe naar evenwicht tussen doelstellingen, capaciteiten en middelen. Dit gebeurt via het groeitraject financiële duurzaamheid.

De ramingssystematiek en het risicomanagement van investeringen zijn gestandaardiseerd. De Studiegroep Begrotingsruimte heeft aandacht voor de ontwikkeling van materieel- en munitieprijzen in verhouding tot de uitgekeerde prijsbijstelling en het effect van valutakoerswisselingen.

Het kabinet heeft eenmalig € 40 miljoen gereserveerd op de defensiebegroting voor valutaschommelingen.

Inzet

In 2016 nam Nederland met gemiddeld 1.200 militairen deel aan meer dan 20 missies en operaties. De grootste missies en operaties waren:

- **De strijd tegen ISIS**
Bij de Nederlandse bijdrage (ongeveer € 110 miljoen) ging het om de inzet van 4 F-16's en ongeveer 190 militairen.
- **VN-missie Minusma in Mali**
De Nederlandse bijdrage is in 2016 voortgezet (€ 81 miljoen). Deze bijdrage bestond uit ongeveer 450 militairen, met als doel het bevorderen van de stabiliteit en het herstellen van staatsgezag in Mali.
- **NAVO-missie Resolute Support**
In Afghanistan heeft Nederland met 100 militairen bijgedragen aan de opbouw van een professioneel veiligheidsapparaat (€ 18 miljoen).

- **Bestrijding piraterij**

De EU-operatie Atalanta (€ 9 miljoen) in de hoorn van Afrika ging onverminderd door.

- **Migratieproblematiek**

In 2016 is besloten tot deelname aan de EU-missie Sophia, Frontex-operatie Triton en de Standing Nato Maritime Group 2 in de Egeïsche Zee. Border Security Teams werden daarnaast ingezet in Griekenland.

Zie voor een volledig overzicht van de missies artikel 1 in het jaarverslag en [Internationale vrede en veiligheid: internationale aanpak vrede en veiligheid.](#)

Economische Zaken - Rijksjaarverslag 2016

Hier vindt u de belangrijkste onderwerpen uit het jaarverslag van het ministerie van Economische Zaken (EZ) over 2016. U leest wat de resultaten zijn van de in 2016 genomen maatregelen.

Grootste economische groei Europa

De economie groeide in 2016 met 2,1%. Dat is de grootste toename sinds 2008.

Consumenten gaven meer uit, bedrijven exporteerden meer en de toegevoegde waarde van bijna alle bedrijfstakken nam toe. De economisch groei was hoger dan in al onze omringende landen (Eurozone). De werkloosheid daalde het hardst sinds 10 jaar.

Eén van meest concurrerende economieën

Nederland groeide in 2016 uit tot de 4e meest concurrerende economie wereldwijd volgens de World Economic Forum. Van de 28 landen van de Europese Unie is Nederland de meest concurrerende economie. Volgens de OESO, een organisatie van welvarende landen, had Nederland in 2016 wereldwijd het meest stimulerende ondernemersklimaat.

De overheid stelde in 2016 samen met het bedrijfsleven circa € 2,7 miljard extra krediet beschikbaar aan het midden- en kleinbedrijf. Ook investeerden overheid, bedrijfsleven en kennisinstellingen samen € 134 miljoen in 10 toonaangevende onderzoeksprojecten voor voedsel, energie, gezondheidszorg en data-infrastructuur.

Werk maken van de energietransitie

In 2016 zijn 2 nieuwe grote windparken op zee gegund.

- Het eerste windpark, dat het Deense Dong Energy gaat bouwen, was op het moment van gunning in juli 2016 het goedkoopste windpark wereldwijd. De prijs bedroeg 7,27 cent per kilowattuur.
- Het tweede windpark, dat wordt aangelegd door een consortium van Shell, Van Oord, Eneco en Mitsubishi/DGE, is nog lager: de prijs bedroeg 5,45 cent per kilowattuur.

In totaal zullen in 2023 5 grote windparken in bedrijf zijn. Elk met een capaciteit van 700 megawatt. Dit is voldoende om 1 miljoen huishoudens van elektriciteit te voorzien.

Eind 2016 heeft het kabinet 2 extra gebieden aangewezen voor de bouw van windmolenparken op zee, voor de Hollandse kust. Windenergie draagt ook bij aan de groei van de werkgelegenheid. Tot 2020 groeit de sector naar verwachting met 10.000 banen.

In het afgelopen jaar organiseerde het kabinet de Energiedialoog. Tijdens meer dan 125 bijeenkomsten hebben duizenden burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties hun ideeën, wensen en initiatieven voor de energietransitie naar voren gebracht. Eén van de ideeën richt zich op betere ondersteuning van kleinschalige energiecoöperaties door grootschalige financiers. De opbrengst van de dialoog leidde onder andere tot een pakket van duurzaamheidsmaatregelen. Deze staan in de [Energieagenda van het kabinet](#).

Verduurzaming van ons voedsel en versterking van de natuur

Nederland loopt wereldwijd voorop in productie van agrarische producten en de kennis hiervan. Het kabinet stelde in 2016 € 40 miljoen extra beschikbaar voor innovatieve agrarische projecten en startups. Hiermee versterkt het kabinet de leidende positie van Nederland. Naast deze ondersteuning maakte het kabinet afspraken over de verdere verduurzaming van de zuivel- en varkenssector. Zo is er € 1 miljoen aan steun toegezegd om koeien al eerder, vanaf half april, al de wei in te laten gaan.

Het kabinet werkte in 2016 met maatschappelijke partijen en ondernemers aan activiteiten in het kader van de voedselagenda. Met als doel om ook in de toekomst veilig, gezond en duurzaam voedsel op tafel te houden. Het kabinet heeft bijvoorbeeld een green deal gesloten met provincies en voerleveranciers van veehouders. Het doel van deze green deal is om soja van eigen bodem te gaan produceren, in plaats van te importeren uit verre landen.

In 2016 werden Waddengebied, Veluwe Nationaal park Hollandse duinen en Delta Biesbosch-Haringvliet tot mooiste natuurgebieden gekozen. Bijna 90.000 mensen stemden op hun favoriete natuurgebied. De winnende natuurgebieden moeten uiteindelijk uitgroeien tot internationale iconen zoals tulpen, molens en de stad Amsterdam. De gekozen gebieden ontvingen € 300.000 extra subsidie. Ook alle genomineerde gebieden kregen extra ondersteuning.

Infrastructuur en Milieu - Rijksjaarverslag 2016

Hier vindt u de belangrijkste onderwerpen uit het jaarverslag van het ministerie van Infrastructuur en Milieu (IenM) over 2016. U leest wat de resultaten zijn van de in 2016 genomen maatregelen.

Activiteiten in de ondergrond

In 2016 heeft het kabinet vastgesteld hoe de ondergrond efficiënt, veilig en duurzaam moet worden gebruikt. Het geldt voor de winning van drinkwater en voor onze energievoorziening, zoals gas en aardwarmte. De uitgangspunten hiervoor staan in de Structuurvisie Ondergrond.

Waterkwaliteit

In 2016 hebben overheden, maatschappelijke organisaties en kennisinstituten afgesproken de waterkwaliteit verder te verbeteren. Hoewel rivieren, meren en sloten de afgelopen jaren veel schoner zijn geworden, voldoet het nog niet overal aan de Europese normen. Op 16 november 2016 hebben alle partijen daarom de [Intentieverklaring Delta-aanpak Waterkwaliteit en Zoetwater](#) getekend.

Ruimtelijke kwaliteit

Sinds 2016 kunnen gemeenten, burgers en ondernemers onafhankelijk advies krijgen bij ingewikkelde ruimtelijke problemen. Bijvoorbeeld in gebieden waar het aantal inwoners sterk afneemt. Of in industriegebieden waar natuur beschermd moet worden. Het zogenoemde [O-team](#) van ruimtelijke ordenaars en ontwerpers helpt mee om hiervoor oplossingen te zoeken.

Architecten, stedenbouwkundigen en andere ontwerpers gaan toekomstige grote maatschappelijke veranderingen verbeelden. Bijvoorbeeld een samenleving met zelfrijdende auto's, slimme energiesystemen (smart grids) of onderwijs zonder scholen. Dit staat in de [ActieAgenda Ruimtelijk Ontwerp 2017-2020](#) die in 2016 verscheen. Die agenda moet helpen om Nederland mooier en veiliger te maken (of leiden tot een goede ruimtelijke ontwikkeling).

Nationale Klimaatop 2016

In 2016 hebben bedrijven, overheden en maatschappelijke organisaties afspraken gemaakt om de uitstoot van CO₂ met 17,6 megaton terug te dringen. Dit is gelijk aan de CO₂-emissie van 2,2 miljoen huishoudens, of 7 miljoen personenauto's. Op de [Nationale Klimaatop 2016](#) lanceerden ze hiervoor plannen en initiatieven. Bijvoorbeeld plannen voor opslag en gebruik van CO₂ (CO₂ Smart Grid) en bouwen van gasloze wijken. Die initiatieven moeten helpen om te voldoen aan het klimaatakkoord van Parijs. Daar is afgesproken om de opwarming van de aard te beperken tot ruim onder de 2 graden.

Luchtkwaliteit

De EU bereikte onder Nederlands voorzitterschap een akkoord over de nieuwe NEC-richtlijn. De nationale plafonds voor de uitstoot van schadelijke stoffen zoals zwaveldioxide, stikstofoxiden, fijnstof en ammoniak worden verlaagd. Hiermee wordt de lucht schoner en gezonder, wat moet leiden tot [minder vroegtijdige sterfgevallen in de Europese Unie](#).

Rijksbrede programma Circulaire Economie

In september 2016 startte het [Rijksbrede programma Circulaire Economie](#). Daarin staat wat er nodig is om Nederland in 2050 helemaal te laten draaien op herbruikbare grondstoffen. Bijvoorbeeld door zuiniger en slimmer met grondstoffen, producten en diensten om te gaan. Om deze volledig circulaire economie vorm te geven, maken bedrijven, overheden, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties afspraken.

Stelselherziening omgevingsrecht

Willen burgers of bedrijven straks een project of activiteit starten? Dan hoeven zij nog maar 1 vergunning aan te vragen bij 1 loket. Daarna neemt de gemeente of de provincie een beslissing. Het nieuwe omgevingsrecht zet in op minder regels, meer kwaliteit voor de leefomgeving en een grotere keuzevrijheid voor ondernemers. Dit is een majeure operatie. Voor het eerst in de geschiedenis heeft ons land een integrale wet voor de hele leefomgeving. Van 26 wetten naar 1, van 60 besluiten naar 4. De Omgevingswet is in 2016 aangenomen in de Eerste Kamer. De Tweede kamer heeft eind 2016 ingestemd met de [4 Algemene maatregelen van Bestuur \(of AmvB's\)](#). Daarmee worden de regels voor onder andere bouwwerken, infrastructuur, natuur en erfgoed vereenvoudigd eenvoudiger.

Nederlands voorzitterschap EU en bereikbaarheid

In 2016 hebben de landen van de Europese Unie afgesproken regels te maken om zelfrijdende auto's en vrachtwagens mogelijk te maken. Die afspraken, vastgelegd in de Declaration of Amsterdam, kwamen tot stand op initiatief van Nederland. Als voorzitter van de EU vroeg Nederland aandacht voor intelligente transportsystemen (ITS) zoals zelfrijdende auto's.

Zelfrijdende (vracht)auto's

In 2016 vonden diverse experimenten plaats met zelfrijdende auto's. Onder andere tussen Ede en Wageningen. Door de goede infrastructuur is Nederland geschikt als internationale proeftuin voor innovatieve mobiliteit. Dit levert kansen voor de Nederlandse ict- en automotive sectoren.

Wegprojecten

In 2016 is gewerkt aan 37 snelwegen. De grootste waren de A1, A6 en A9 rond Amsterdam en Almere. Die wegen moeten in 2026 klaar zijn.

Afgeronde snelwegen

In 2016 konden automobilisten gebruik maken van:

- de opengestelde A4 Delft-Schiedam;
- de A15 Maasvlakte-Vaanplein;
- de A1 Bunschoten-Hoevelaken;
- de A2 passage bij Maastricht.

Besluit over aanleg of verbreding nieuwe wegen

Het kabinet heeft in 2016 besloten de volgende wegen aan te laten leggen:

- de Blankenburgverbinding;
- de A13/A16 bij Rotterdam;
- de Ring Utrecht (A27/A12);
- de A12/A15 bij Zevenaar.

Voor de A27 (Houten-Hooipolder) en A1 (Apeldoorn-Azelo) zijn in 2016 (ontwerp) tracébesluiten genomen. De vernieuwing van knooppunt Hoevelaken (A1/A28) is gegund aan de markt. De aanbesteding voor de A27/A1 Utrecht-Eemnes-Bunschoten in het komend jaar wordt afgerond. Rijkswaterstaat heeft een [overzicht van de plannen en projecten voor het aanleggen, renoveren of verbreden van wegen](#).

Verkeersveiligheid

In 2016 is het rijexamen voor 17-jarigen wettelijk geregeld. Sinds 1 januari 2017 gelden voor speed-pedelects dezelfde regels als voor brommers.

In 2016 zijn 3 campagnes gevoerd voor verkeersveiligheid. Zo zijn automobilisten en fietsers gewezen op risico's van bellen en appen in het verkeer (campagnes Aandacht op de weg en Fietsmodus). De BOB-campagne die weggebruikers oproept alcohol in het verkeer te vermijden, bestond in 2016 al 15 jaar.

Maritiem

In 2016 is onder andere begonnen met uitbreiding van de Prinses Beatrixsluis in Nieuwegein en vervanging van de Noordersluis in IJmuiden.

Ook heeft de overheid in 2016 afspraken gemaakt met scheepsbouwers, toeleveranciers en ontwerpers om de sterke Nederlandse positie van die sector internationaal te versterken. Bijvoorbeeld door afspraken over opleidingen en duurzaamheid. De afspraken zijn vastgelegd in het Werkprogramma maritieme maakindustrie. Eerder zijn al werkprogramma's opgesteld voor zeevaart, zeehavens en binnenvaart.

Spoor

In 2016 zijn [3 grote stations opgeleverd](#): Den Haag CS, Utrecht CS en Breda. Daarnaast ondergaan 170 van de 410 stations een verbouwing, uiteenlopend van nieuwe terminals tot nieuw meubilair.

In 2016 is de strategie opgesteld voor de aanbesteding van het nieuwe systeem voor beveiliging van het spoor. Deze strategie geeft aan hoe de overheid het European Rail Traffic Management System (ERTMS) het beste kan aanbesteden en contracteren.

In december 2016 heeft IenM samen met provincies, metropoolregio's, vervoerders en ProRail, gewerkt aan een [toekomstbeeld openbaar vervoer 2040](#). Dit toekomstbeeld geeft richting aan het beleid van de overheid en de uitvoering hiervan samen met partners.

In 2016 zijn 2 onderzoeken afgerond naar verbetering van het goederenvervoer van Rotterdam via Arnhem en Nijmegen naar Duitsland. Tot deze goederenvervoercorridors Oost en Zuid behoren onder andere de A15, de Betuweroute en de rivier de Waal. De onderzoeken moeten leiden tot een gemeenschappelijke visie van bedrijven en overheden. Ze maken deel uit van het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT) dat zich richt op financiële investeringen in ruimtelijke projecten en programma's van het Rijk.

Beter Benutten

In 2016 waren er tot 19% minder files bij de drukste knelpunten in het land. Bijvoorbeeld door nieuwe wegen, carpoolplaatsen, fietsenstallingen en apps met verkeersinformatie die in de afgelopen jaren zijn gerealiseerd.

De overheid investeert tot en met 2017 ongeveer € 600 miljoen om de bereikbaarheid en leefbaarheid te verbeteren in het programma Beter Benutten. Met 12 regio's zijn hierover bestuurlijke afspraken gemaakt met concrete maatregelen per regio.

Duurzame brandstoffen voor transportsector

In het Energieakkoord zijn afspraken gemaakt over een duurzame invulling van mobiliteit en een efficiënter verkeer en vervoer. Een belangrijke doelstelling is de vermindering van de CO2-uitstoot in het transport. Ten opzichte van 1990 moet dit in 2030 17% minder zijn en in 2050 60%.

Luchtvaart

Luchthavens Eindhoven en Lelystad mogen uitbreiden om mainport Schiphol te ontlasten van vliegverkeer dat minder belangrijk is voor de internationale economische positie van Nederlands grootste luchthaven. Eindhoven Airport maakte in 2016 een groei door van 9% en had dat jaar ruim 32.000 starts en landingen. Lelystad Airport is in 2016 gestart met de werkzaamheden om deze luchthaven uit te breiden. In 2016 werd ook duidelijk dat de geplande opening niet in 2018 maar in april 2019 plaats vindt. Lelystad Airport zal in de eerste 5 jaren groeien naar 10.000 starts en landingen per jaar.

Onderwijs, Cultuur en Wetenschap - Rijksjaarverslag 2016

Hier vindt u de belangrijkste onderwerpen uit het jaarverslag van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) over 2016. U leest wat de resultaten zijn van de in 2016 genomen maatregelen.

Primair en voortgezet onderwijs

Nederlands onderwijs internationaal sterk

In Nederland volgen meer jongeren en volwassen onderwijs dan in de meeste andere welvarende landen. Ook studeren buitenlandse studenten graag in Nederland. Het middelbaar beroepsonderwijs is sterk en het sluit goed aan op de arbeidsmarkt. Dat schrijft de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) in een rapport in mei 2016. Het Nederlandse onderwijs scoort goed op de meeste indicatoren van de OESO.

Professionalisering leraren, besturen en schoolleiders

In 2016 kregen meer startende leraren in het basis- en voortgezet onderwijs ondersteuning. Scholen boden nieuwe docenten vaker coaching, lesobservatie en intervisie. Ook nam het

aantal onbevoegde leraren verder af. In 2017 moeten alle onderwijsgevenenden bevoegd zijn voor de lessen die zij geven. Het [wetsvoorstel voor het lerarenregister](#) is in 2016 ingediend en in 2017 aangenomen. Leerkrachten moeten hun bevoegdheden registreren in dit register. In 2016 hebben zich ook meer schoolleiders ingeschreven in het lerarenregister.

De lerarenopleiding PABO telde in 2016 meer mannelijke studenten. Bij alle lerarenopleidingen waren studenten dat jaar [meer tevreden over hun studie](#). Ze gaven de opleiding gemiddeld een 3,9 (op een schaal van 0-5). In 2015 was dat 3,8.

Resultaten scholen

Het aantal (zeer) zwakke scholen is in het primair onderwijs (PO) en voortgezet onderwijs (VO) ten opzichte van 2011 gehalveerd en op het laagste niveau. Het aantal scholen in het PO dat zich binnen een jaar verbetert is toegenomen. Het aantal zwakke afdelingen in het VO dat zich binnen de gestelde termijn verbetert is gedaald. Het aantal scholen dat zich excellent mag noemen, is gestegen van 53 in 2012 tot 184 in 2016.

Onderwijs 2032

Leraren, schoolleiders en schoolbestuurders in het primair en voortgezet onderwijs willen doorgaan met het landelijke curriculum. Leraren willen daar een stevige rol in. Ook moeten vakdisciplines behouden blijven. Dat bleek uit een brede maatschappelijke dialoog waarvan op 23 januari 2016 [de resultaten zijn gepresenteerd](#). De dialoog ging over onderwijshervormingen om de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren (Onderwijs 2032). Begin 2017 is een [plan van aanpak](#) hiervoor aan de Tweede Kamer gestuurd.

Meer ruimte voor nieuwe scholen

Het [wetsvoorstel Meer Ruimte voor Nieuwe Scholen](#) geeft meer mogelijkheden om op basis van een onderwijsconcept een school te stichten. Het voorstel is in 2016 met ouders, leraren en bestuurders besproken tijdens regionale bijeenkomsten en een landelijke conferentie.

Toptalenten

Scholen en docenten geven toptalenten meer aandacht. Deze leerlingen zijn tevreden over hoe ze worden uitgedaagd. Er wordt periodiek gepeild hoe maatregelen uit het [plan van aanpak Toptalenten 2014-2018](#) in de praktijk worden ervaren. Enkele behaalde resultaten in 2016 zijn:

- De eerste cum laude diploma's zijn uitgereikt. Ruim 3300 leerlingen van het vmbo, de havo en het vwo ontvingen dit diploma.
- Er zijn meer scholen waar het mogelijk is vakken op een hoger niveau te volgen.
- Op meer scholen is versneld vwo mogelijk.
- Er zijn minder vroegtijdig schoolverlaters.

Het aantal [zittenblijvers](#) in het primair onderwijs is verder gedaald. Leerlingen die thuiszitten, krijgen sneller hulp vanuit de zorg. En jeugdhulpteams gaan leerlingen in kaart brengen die dreigen te verzuimen. Dat zijn enkele maatregelen die scholen en gemeenten nemen om het aantal thuiszitters te verminderen. Die maatregelen vloeien voort uit het [Thuiszitterspact](#). Dit pact is in juni 2016 gesloten tussen Rijk, gemeenten en de PO-raad en VO-raad.

Op 8 april 2016 is het Toptalentengala georganiseerd. Een gala voor talenten in de bovenbouw van het praktijkonderwijs, vmbo, havo en vwo. Er zijn talenten in de

schijnwerpers gezet met unieke masterclasses in het Haagse Museon. En er was een galadiner in de Ridderzaal.

Maatwerkbekostiging op aanvraag voor onderwijs aan asielzoekerskinderen

In 2016 hebben scholen tijdelijk een vast bedrag ontvangen voor onderwijs aan kinderen van asielzoekers. Sinds 1 augustus 2016 is deze [maatwerkbekostiging](#) wettelijk geregeld voor het primair onderwijs. In het voortgezet onderwijs is dat per 1 januari 2017 geregeld. Door de toegenomen instroom van asielzoekers in 2015 sloot de oude methode van aanvullende bekostiging onvoldoende aan. De scholen ontvangen nu elk kwartaal een vast bedrag per kind. Daarnaast ontvangen po-scholen, net als in het VO al het geval is, vanaf 1 augustus 2016 ook voor het tweede verblijfsjaar van asielzoekerskinderen geld.

Mbo

Kwaliteit en toegankelijkheid

In het mbo is in 2016 gewerkt aan kwaliteit en toegankelijkheid. Mbo-studenten krijgen beter onderwijs. De laatste [JOB-monitor](#) laat zien dat studenten meer tevreden zijn. Instellingen werken intensief samen met het bedrijfsleven. Via cofinanciering zijn nu al meer dan 80 samenwerkingsverbanden opgezet. 65 hiervan via het regionaal investeringsfonds, zoals Centra voor innovatief vakmanschap.

Ook krijgen studenten met de juiste vooropleiding in 2018 het recht op toelating tot een mbo-opleiding van hun keuze. Dit staat in de Wet voor het toelatingsrecht die in 2016 is aangenomen.

OV-kaart

In 2016 is bereikt dat ook alle mbo-studenten onder de 18 vanaf [1 januari 2017 recht hebben op een studentenreisproduct](#).

Kansengelijkheid

Scholen krijgen meer geld om ouders waar nodig financieel te ondersteunen voor schoolkosten. Dit moet alle leerlingen – ongeacht afkomst – helpen om hun talenten te ontwikkelen. In 2016 is hiervoor een [actieplan](#) naar de Tweede Kamer gestuurd. Ook is de [Gelijke Kansen Alliantie](#) gelanceerd. Dit is een samenwerkingsverband van leraren, ouders, scholen, werkgevers en maatschappelijke organisaties die ervoor wil zorgen dat elk kind gelijke kansen krijgt om zijn talenten te ontwikkelen. De alliantie zet zich vooral in voor stimulerend onderwijs en soepele overgangen tussen schoolsoorten.

Voor mbo-instellingen met veel stapelaars zijn extra middelen beschikbaar gesteld en de Wet voor het toelatingsrecht is aangenomen. Ook wordt fors ingezet op het verhogen van studiesucces van mbo-gediplomeerden in het hbo. Vanaf 2017 zijn extra middelen beschikbaar voor programma's die studenten als rolmodellen inzetten en zo bijdragen aan kansengelijkheid in de doorstroom vo/mbo-ho en studiesucces.

Hoger onderwijs (HO)

Hervorming studiefinanciering

Sinds het studiejaar 2015/2016 kan elke student gebruikmaken van het studievoorschot. Dit is een lening van de overheid tegen voordelige voorwaarden. Voor studenten met ouders

met een lager inkomen is de maximale aanvullende beurs verhoogd met € 100 per maand. Door de hervorming van de studiefinanciering met het studievoorschot is geld vrijgekomen. Hiermee wordt geïnvesteerd in bijvoorbeeld de kwaliteit van het HO, met behoud van de toegankelijkheid.

2016 stond verder in het teken van:

- de uitvoering van het studievoorschot door DUO;
- het verzorgen van gerichte voorlichting;
- het versterken van het financieel bewustzijn van studenten.

Ook zijn de kwantitatieve en kwalitatieve effecten op deelname, studiegedrag en het gebruik van voorzieningen gevolgd.

Gemeenschappelijke agenda

In december 2016 is een [gemeenschappelijke agenda](#) aangeboden. Doel is om te blijven werken aan en te investeren in een aantal belangrijke kernambities voor het hoger onderwijs. De agenda is opgesteld door de Landelijke Studentenvakbond, het Interstedelijk Studentenoverleg, de Vereniging Hogescholen en de Vereniging van Universiteiten. Deze 4 partijen noemen de volgende kernambities:

- intensiever en kleinschalig onderwijs;
- meer en betere begeleiding van studenten;
- inzet op talentontwikkeling binnen en buiten de studie;
- passende en goede onderwijsfaciliteiten;
- verdere professionalisering van docenten.

De hogescholen en universiteiten zullen in dialoog met studenten en docenten deze kernambities uitwerken in concrete plannen.

Wetenschap

Nederlandse wetenschap behoort tot de top

De Nederlandse wetenschap doet toponderzoek met relatief weinig geld. Dit blijkt uit de [voortgangsrapportage Wetenschapsvisie](#). Nederland staat wereldwijd op de tweede plaats van citatiescores. Die geven aan hoe vaak in wetenschappelijke publicaties – in dit geval Nederlandse - onderzoeken worden geciteerd.

In 2016 kreeg de Nederlandse hoogleraar Ben Feringa de Nobelprijs voor de Scheikunde.

Nationale Wetenschapsagenda

In 2016 heeft het Rijk € 30 miljoen beschikbaar gesteld voor toonaangevend onderzoek in Nederland in 2017. Daarvan gaat € 20 miljoen naar onderwijs en jongeren in een veerkrachtige samenleving, digitalisering als aanjager van vernieuwing en natuurwetenschappelijke kennis als bron van vernieuwend vermogen. Met dat geld kunnen onder andere wetenschappers, universiteiten, bedrijven en kennisinstituten nieuwe samenwerkingen aangaan. Het gaat om plannen uit de Portfolio voor Onderzoek en Innovatie. Die is gemaakt voor de Kenniscoalitie op basis van de [Nationale Wetenschapsagenda](#).

Emancipatie

Kracht on Tour

In 2016 zijn gemeenten verantwoordelijk voor [Kracht on Tour](#) geworden. Kracht on Tour is bedoeld om de financiële positie van vrouwen verbeteren. 6 Gemeenten hebben in 2016 een Kracht on Tour-bijeenkomst georganiseerd.

Daarnaast hebben veel vrouwen in 2016 een stap naar de arbeidsmarkt gezet. Als vrijwilliger, student, eigenaar van bedrijf of als werknemer. Dit is mede het resultaat van het project Eigen Kracht, een initiatief van 24 gemeenten.

Rol van mannen bij oplossing van geweld tegen vrouwen

In 2016 legde de online campagne '[Daar mag je nooit voor kiezen](#)' de nadruk op de rol van mannen bij de oplossing van geweld tegen vrouwen. De campagne bereikte bijna 1 miljoen mannen. In 2016 heeft Nederland dit onderwerp op de agenda gezet bij de Europese Commissie (EC). Resultaat: in 2017 vraagt de EC extra aandacht voor de bestrijding van geweld tegen vrouwen.

Sociale acceptatie LHBTI's

De sociale acceptatie van lesbische vrouwen, homoseksuele mannen, biseksuele mannen en vrouwen, transgender en interseks personen (LHBTI's) is in 2016 toegenomen tot 93%. Dat blijkt uit de LHBT-monitor (SCP 2016). In 2016 richtte OCW zich vooral op jongeren en groepen waar de sociale acceptatie achterblijft. LHBTI's in levensbeschouwelijke en biculturele kringen organiseren zich en treden zichtbaar naar buiten. Zij zetten zich in voor meer kennis en ervaring bij hulpverleners, zorgen voor lotgenotencontact en geven voorlichting. Vooral lesbische, homoseksuele en biseksuele jongeren ervaren nog steeds fors meer problemen dan heteroseksuele jongeren. Thuis en op school.

Daarom is in 2016 ingezet op meer samenwerking tussen landelijke organisaties bij de verdere agendering en bewustwordingsactiviteiten in het onderwijs.

Aanpak Vrouwen naar de Top

In 2016 werkten meer vrouwen in de top van het bedrijfsleven dan het jaar ervoor. In de raden van bestuur zaten 0,6% meer vrouwen. In de raden van commissarissen was dat 1,9%. Dat blijkt uit de [Kamerbrief Vrouwen naar de Top](#) uit december 2016. De aanpak Vrouwen aan de Top heeft als doel meer vrouwen in de top van ondernemingen.

Cultuur

Cultuureducatie met kwaliteit

Cultuuronderwijs brengt kinderen en jongeren in aanraking met literatuur, muziek, dans, beeldende kunst en cultureel erfgoed. Het biedt hen kansen om hun talenten te ontwikkelen. In 2016 hebben ook mbo-leerlingen een culturele kortingskaart (mbo-card) aangeboden gekregen. Tot 1 april 2016 konden scholen subsidie aanvragen voor muziekonderwijs. Meer dan 700 scholen deden een aanvraag, 542 aanvragen zijn gehonoreerd. Daarvoor is het budget voor de subsidie verhoogd. Resultaten van het cultuuronderwijs in de afgelopen 3 jaar staan in de [Kamerbrief Cultuuronderwijs najaar 2016](#).

Tel mee met taal

De overheid wil dat iedereen goed kan lezen. Zo is in 2016 actieprogramma [Tel mee met taal](#) gestart om laaggeletterdheid te voorkomen en bestrijden. Daarnaast zorgt de overheid dat mensen toegang hebben tot een breed aanbod van boeken. Ook stimuleert OCW een sterke leescultuur door het verlengen van de Wet op de vaste boekenprijs. En dat mensen toegang hebben tot een (digitale) bibliotheek (Bibliotheekwet).

Subsidies culturele basisinfrastructuur 2017-2020

Tot 1 februari 2016 konden instellingen subsidie aanvragen voor de culturele basisinfrastructuur 2017–2020. Dat is de overheidssubsidie voor culturele instellingen van nationale of internationale betekenis. In de periode 2013-2016 kregen 84 instellingen en 6 fondsen deze subsidie. Na advies van de Raad voor Cultuur en afstemming met bestuurlijke partners zijn op Prinsjesdag 2016 [de subsidiebesluiten](#) bekend gemaakt.

Internationaal cultuurbeleid

In 2016 stelde OCW een nieuw kader op voor het internationale cultuurbeleid. Dit in samenwerking met het ministerie van Buitenlandse Zaken. Het nieuwe kader bouwt voort op de conclusies van de evaluatie van het internationaal cultuurbeleid uit 2015.

Aankoop huwelijksportretten

In 2016 kochten Nederland en Frankrijk samen de [huwelijksportretten van Marten Soolmans en Oopjen Coppit](#). Dit zijn de grootste portretten van Rembrandt van Rijn. Met de aankoop is belangrijk erfgoed veiliggesteld. De portretten zijn afwisselend in het Louvre en het Rijksmuseum te zien.

Erfgoedwet

Sinds 1 juli 2016 is de Erfgoedwet ingegaan. Hiermee beschermt de overheid het cultureel erfgoed. Bijvoorbeeld musea, monumenten en archeologische vondsten. Voor 2016 waren er verschillende wetten en regels voor beheer en onderhoud van cultureel erfgoed. De Erfgoedwet legt vast hoe met erfgoed wordt omgaan, wie waar verantwoordelijk voor is en hoe het toezicht is geregeld.

Media

Oprichting Regionale Publieke Omroep

Op 31 mei 2016 ging de [Regionale Publieke Omroep \(RPO\)](#) van start. Door onder andere de administratieve taken samen te brengen, worden 13 regionale omroepen slagkrachtiger. Zo diende de RPO in 2016 een gezamenlijke begroting in. In deze begroting houden zij al rekening met de taakstelling van € 17 miljoen (in 2017). Verder is er een regeling om de gevolgen van de taakstelling op te vangen ([Frictiekostenregeling](#)). Een wetsvoorstel om de bestuursstructuur aan te passen is vooralsnog [aangehouden](#).

Nieuwe wet toekomstbestendige publieke omroep

Op 1 november 2016 is een [nieuwe wet voor de publieke omroep](#) ingegaan. Die heeft als doel:

- een aangescherpte mediaopdracht voor de publieke omroep;
- meer ruimte voor nieuwe producenten;

- meer mogelijkheden voor de raad van bestuur van de NPO om de koers te bepalen en te bewaken.

Hiermee moet de publieke omroep voor een onafhankelijk, gevarieerd en kwalitatief hoogwaardig media-aanbod kunnen zorgen.

Verbetering onderwijskwaliteit Caribisch Nederland

De meeste scholen in Caribisch Nederland bieden onderwijs van voldoende kwaliteit. In 2016 haalden alle basisscholen er de basiskwaliteit. Ook in het voortgezet onderwijs is vooruitgang te zien. Bij scholen die nog niet voldoen, wordt de kwaliteit wel beter. Dit concludeert de Onderwijsinspectie in een evaluatie over 2014-2016. Het leek onmogelijk dat veel scholen in die 3 jaar hun onderwijs zo konden verbeteren. Wel maakt de inspectie zich zorgen dat de kwaliteit van het onderwijs weer terugvalt. In goede samenwerking met de betrokkenen in Caribisch Nederland is daarom de tweede onderwijsagenda 2017-2020 tot stand gekomen.

In 2016 is verder de bestuurskracht van scholen wettelijk vastgelegd. Die helpen om de kwaliteit van het schoolbestuur te verbeteren.

EU-voorzitterschap

Als voorzitter van de Europese Unie heeft Nederland begin 2016 verschillende maatregelen afgesproken over onderwijs, cultuur en wetenschappen:

- In juni 2016 is de EU-Vaardighedenstrategie gepubliceerd. Een debat in de Onderwijs, Jeugd, Cultuur en Sport Raad over vaardigheden op het gebied van hoger onderwijs en de aansluiting van het onderwijs op de arbeidsmarkt heeft hieraan bijgedragen.
- Er was een bijeenkomst over de uitdagingen om vluchtelingen via burgerschaps- en taalonderwijs vaardigheden te laten ontwikkelen.
- In een overleg van de Europese ministers van Onderwijs en Jeugd is het tegengaan van radicalisering via onderwijs besproken.
- De Europese ministers voor Onderzoek en Innovatie besloten dat in 2020 alle wetenschappelijke artikelen in Europa vrij toegankelijk moeten zijn. Onderzoeksgegevens moeten optimaal hergebruikt kunnen worden. Verder komt er een visum voor buitenlandse startups dat geldig is in alle lidstaten. En nieuwe Europese regels moeten rekening houden met de impact ervan op innovatie, volgens het nieuwe Innovation Principle.
- Er is hernieuwde politieke richting gegeven aan Europeana, het Europees platform voor digitaal erfgoed.
- Er is gedebatteerd over het voorstel voor de herziening van de EU-richtlijn voor Audiovisuele Mediadiensten. Hierin is bijzondere aandacht voor de promotie van grensoverschrijdende distributie van Europese audiovisuele werken.
- De Europese lidstaten spraken zich in 2016 uit om meer werk te maken van gelijke rechten voor mannen en vrouwen, gendergelijkheid. Maar ook over de bescherming LHBTI's. Onder voorzitterschap van Nederland bereikte de EU een doorbraak: voor het eerst hebben de EU lidstaten zich politiek uitgesproken over LHBTI's en kwamen tot een meer integrale visie op de thema's gender- en LHBTI-gelijkheid.

Zie ook: onderwerp [Nederlands EU-voorzitterschap](#)

Sociale Zaken en Werkgelegenheid - Rijksjaarverslag 2016

Hier vindt u de belangrijkste onderwerpen uit het jaarverslag van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) over 2016. U leest wat de resultaten zijn van de in 2016 genomen maatregelen.

Koopkracht

De koopkracht steeg in 2016 in doorsnee met 2,7%, vooral doordat de prijzen minder stegen dan verwacht. Dit is bijna het dubbele van de verwachte stijging met 1,4%.

Werkgelegenheid

De werkloosheid daalde tot 538.000 mensen, ofwel 6% van de beroepsbevolking. In 2016 werden er voor het eerst 10 miljoen banen vervuld. Ook steeg het aantal gewerkte uren met 2,3%.

Arbeidsmarktbeleid

Ruim 271.000 werknemers hebben in 2016 scholing gevolgd via de zogenoemde sectorplannen. Door de scholing blijven werknemers bij in de ontwikkelingen binnen hun vak. En kunnen ze makkelijker een andere baan vinden of gezond hun pensioen halen.

Op het gebied van flexwerk en ontslag zijn 3 knelpunten weggenomen door de Wet werk en zekerheid. Dit zijn:

- Seizoenarbeiders kunnen al na 3 maanden een nieuw tijdelijk contract krijgen in plaats van de wettelijke termijn van 6 maanden. Werkgevers en werknemers moeten dit dan wel vastleggen in de cao.
- De werkgever hoeft geen ontslagvergoeding te betalen als hij werknemers om bedrijfseconomische redenen ontslaat. Er moet dan wel in de cao een vervangende regeling staan.
- Werkgevers worden uit het Algemeen Werkgeversfonds voor de transitievergoeding gecompenseerd als zij een werknemer ontslaan die lang arbeidsongeschikt is.

In januari 2016 zijn de eerste schoonmakers in dienst gekomen van de Rijksschoonmaakorganisatie. Eind 2016 had de Rijksschoonmaakorganisatie 534 medewerkers in dienst die werkten voor 6 opdrachtgevers.

Minimumloon

De leeftijd voor een volwaardig minimumloon gaat op 1 juli 2017 van 23 naar 22 jaar. Ook gaat het minimumjeugdloon voor 18- tot 21-jarigen omhoog. Het is de bedoeling dat de leeftijd voor een volwaardig minimumloon in 2019 van 22 naar 21 jaar gaat.

AOW en pensioenen

In 2016 is ruim € 36,9 miljard aan AOW-uitkeringen betaald. De AOW-uitkeringen worden voor een belangrijk deel betaald uit de AOW-premie die wordt geheven over het inkomen. De Rijksoverheid heeft € 12,6 miljard bijgelegd voor deze uitkeringen.

Het kabinet heeft in 2016 mogelijkheden voor aanpassing van het stelsel van aanvullende pensioenen naar de Tweede Kamer gestuurd. Die zijn nodig omdat mensen langer leven, vaker van baan veranderen of als zzp'er werken. De opties staan in de [perspectiefnota Toekomst Pensioen](#).

Participatiewet

Eind 2015 hadden 21.057 mensen met een arbeidsbeperking een baan bij een bedrijf of de overheid. De loonkostensubsidies zijn vereenvoudigd. Waardoor het voor werkgevers aantrekkelijker is om mensen met een arbeidsbeperking aan te nemen.

Gemeenten zijn verplicht om vanaf 1 januari 2017 beschut werk aan te bieden voor mensen met een arbeidsbeperking, als zij niet bij een bedrijf of overheidsorganisatie kunnen werken.

Kinderbijslag

Ouders hebben in 2016 € 34 per kind meer kinderbijslag gekregen. Daarnaast kregen alleenstaande ouders en ouders met een thuiswonend kind dat extra zorg nodig heeft, meer kinderbijslag.

Kinderopvang

De kinderopvangtoeslag is in 2016 met € 290 miljoen verhoogd. Vanaf 2017 besteedt het kabinet jaarlijks € 200 miljoen extra aan kinderopvang. Door deze extra investeringen kunnen meer ouders met jonge kinderen werken. Gemeenten hebben in 2016 € 10 miljoen gekregen, zodat kinderen van niet-werkende ouders naar voorschoolse educatie kunnen.

Armoede

Voor kinderen die in armoede opgroeien heeft het kabinet € 100 miljoen extra uitgetrokken. Deze kinderen krijgen met dat geld bijvoorbeeld een nieuwe fiets, zwemles of voetbalschoenen via de gemeente en andere organisaties.

Veiligheid en Justitie - Rijksjaarverslag 2016

Hier vindt u de belangrijkste onderwerpen uit het jaarverslag van het ministerie van Veiligheid en Justitie (VenJ) over 2016. U leest wat de resultaten zijn van de in 2016 genomen maatregelen.

Criminaliteitscijfers blijven dalen

De politie registreerde in 2016 930.000 misdrijven, tegen 980.000 in 2015. Het percentage Nederlanders dat zich wel eens onveilig voelt, daalde naar 35% in 2016. In 2013 was dit 37%. Het onveilige gevoel in eigen buurt nam af van 18% in 2012 naar 16% in 2016.

Daling High Impact Crimes zet door

In 2016 daalde het aantal overvallen (8,6% minder), straatroven (12%) en woninginbraken (14%). De overheid heeft de afgelopen jaren nieuwe methoden ingezet om het aantal misdaden die grote impact hebben op slachtoffers (high impact crimes) te verminderen. Bijvoorbeeld met Whatsapp-groepen tegen woninginbraken. Of door het makkelijker te maken om je gestolen mobiel op afstand onklaar te maken en de dader te traceren.

Versterking positie slachtoffers

Het wetsvoorstel voor uitbreiding van het spreekrecht voor slachtoffers trad in werking. De rechtsbijstand voor slachtoffers is verruimd en slachtoffers krijgen meer mogelijkheden om schadevergoeding te ontvangen. De voorschotregeling is per 1 januari 2016 van toepassing bij alle misdrijven. Als er geen dader of veroordeling is, kunnen slachtoffers een beroep doen op het Schadefonds Geweldsmisdrijven. Sinds 1 juli 2016 is dit ook mogelijk voor nabestaanden van slachtoffers van dood door schuld. De termijn om aanvragen bij het Schadefonds in te dienen, is van 3 naar 10 jaar gegaan.

Versterking van de rechtsstaat

In 2016 is de minister van VenJ verantwoordelijk geworden voor het voltrekken van straffen. Dit moet voorkomen dat veroordeelden hun straf te laat of niet volledig ondergaan. Voorheen was dat een taak van het Openbaar Ministerie.

Sinds 1 december 2016 zijn digitale stukken in strafprocessen toegestaan. Uiteindelijk moeten rechtbanken en advocaten volledig overstappen van papieren naar elektronische strafdossiers. Dit moet er toe leiden dat dossiers sneller beschikbaar komen, de administratieve rompslomp vermindert en zaakstromen beter zijn te volgen. Dit is geregeld in de Wet digitalisering processtukken.

Immigratie en asiel

In 2016 was de asielinstroom ongeveer 31.600. Ongeveer een derde kwam uit Syrië. Ruim 1.700 minderjarige asielzoekers kwamen zonder begeleiding naar Nederland. In 2016 zijn 24.900 vreemdelingen die niet in Nederland mochten blijven, vertrokken.

Tijdens het Nederlandse voorzitterschap van de Europese Unie, begin 2016, werd een akkoord bereikt over de nieuwe Europese grens- en kustwacht. Deze werd direct operationeel. Ook droeg Nederland in 2016 bij aan operaties van de Europese grenswacht Frontex. Bijvoorbeeld bij de grensbewaking, identificatie, registratie en screening van migranten op de Griekse eilanden Chios en Lesbos.

Volksgezondheid, Welzijn en Sport - Rijksjaarverslag 2016

Hier vindt u de belangrijkste onderwerpen uit het jaarverslag van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) over 2016. U leest wat de resultaten zijn van de in 2016 genomen maatregelen.

Praktijkteams en aanjaagteams

In 2016 hebben verschillende praktijk- en aanjaagteams bijgedragen aan het oplossen van knelpunten in de zorg. Denk aan zorg op de juiste plek, palliatieve zorg en verwarde personen.

Handige apps voor gezondheid en zorg (e-health)

In 2016 heeft de overheid € 20 miljoen beschikbaar gesteld voor kleine en middelgrote bedrijven om handige apps en online toepassingen in de zorg landelijk beschikbaar te maken. Gezondheidsapps en mogelijkheden om online afspraken te maken bij de huisarts worden nog te vaak alleen lokaal ontwikkeld. De overheid heeft private partijen als banken, pensioenfondsen, investeerders en zorgverzekeraars gevraagd hier ook financieel aan bij te dragen. Digitale toepassingen in de zorg (e-health) kunnen zorg goedkoper, beter en praktischer maken.

Health Deals

Een Health Deal is een vorm van samenwerking tussen publieke en private partijen. Zij werken samen voor vernieuwing in de gezondheid en zorg. In 2016 zijn er [3 Health Deals](#) gesloten.

Een voorbeeld is de Health Deal chronische pijn. Verschillende ministeries, ziekenhuizen, bedrijven en maatschappelijke organisaties hebben daarin samen afgesproken dat patiënten met chronische pijn aantoonbaar gezonder moeten worden. En dat voor 20% lagere zorgkosten. In 2016 zijn ook Health Deals afgesloten over langdurige zorg en over beslissingen die patiënten moeten nemen bij de behandeling van kanker.

Versterking eerstelijns verblijf

Ouderen komen nog te vaak onnodig op de spoedeisende hulp terecht. Zij blijven daar bovendien vaak te lang, omdat zij niet tijdig kunnen doorstromen naar een regulier ziekenhuisbed of een andere vorm van vervolgzorg. Het is van belang dat ouderen de juiste zorg op de juiste plek krijgen. Het eerstelijns verblijf speelt hierbij een belangrijke rol. Dit is bedoeld voor kwetsbare mensen die tijdelijk niet meer in hun eigen omgeving kunnen wonen. Het beschikbare budget hiervoor is in 2016 opgehoogd.

Mensen met een beperking

Sinds 14 juli 2016 gelden ook in Nederland de afspraken uit het VN-verdrag over de rechten van mensen met een handicap. Dit verdrag bepaalt dat iedereen volwaardig moet kunnen deelnemen aan de samenleving.

Ouderenzorg

Omdat ouderen langer thuis wonen, is de zorg die zij nodig hebben als zij uiteindelijk naar een verpleeghuis gaan complexer dan vroeger. In het programma Waardigheid en Trots is in 2016 extra geld vrijgemaakt voor zinvolle dagbesteding en het versterken van de deskundigheid van personeel. Ook is een voorgenomen bezuiniging op de verpleeghuiszorg van € 500 miljoen geschrapt.

Makkelijker klachten over zorg melden

Mensen met klachten over de zorg kunnen uiterlijk vanaf 1 januari 2017 gratis terecht bij de klachtenfunctionaris van hun zorgaanbieder. Ook moeten zij een medische fout met de zorgaanbieder kunnen bespreken en in hun cliëntendossier laten opnemen. Verder kunnen medewerkers voorvallen in de zorg intern melden. Dit - en meer - is geregeld in de Wet kwaliteit klachten en geschillen zorg (Wkkgz) die op 1 januari 2016 in werking is getreden.

Sport en preventie

Het Nationaal Programma Preventie moet ervoor zorgen dat mensen gezonder gaan leven. Bijvoorbeeld door voldoende te bewegen. Allereerst door een gezonde leefstijl aantrekkelijker en makkelijker te maken. Bijvoorbeeld met buurtsportcoaches en gezonde schoolkantines. Daarnaast zet het Programma in op wet- en regelgeving, bijvoorbeeld het rookverbod in de horeca en de leeftijdsgrens van 18 jaar voor het verkopen van alcohol en tabak.

Publiekscampagne depressie

In 2016 startte een publiekscampagne depressie om deze ziekte bespreekbaar te maken. En de kennis over depressie te vergroten.

Dementie

In Nederland leven naar schatting 260.000 mensen met dementie. Het afgelopen jaar is extra geld vrijgemaakt voor wetenschappelijk onderzoek naar dementie, en is de campagne Samen dementievriendelijk gestart.

Vermindering regeldruk

Per 1 januari 2016 hebben huisartsen geen aanvullende formulieren meer nodig bij een recept op 'medische noodzaak'. Zij kunnen dit op het recept schrijven. Ook is bijvoorbeeld geen formulier meer nodig om speciale voeding voor te schrijven. Dit zijn enkele voorbeelden die de administratieve lasten (regeldruk) van zorgverleners in 2016 hebben verminderd. Of nog gaan verminderen. Voor bijvoorbeeld wijkverpleegsters is in 2016 besloten het afsluiten van contracten eenvoudiger te maken. Dat gaat in per 1 januari 2017. Meer en uitgebreidere voorbeelden staan in de [Eindevaluatie Experiment regelarme instellingen](#).

Europees voorzitterschap

Het Europees voorzitterschap in de eerste helft van 2016 bood Nederland de gelegenheid om een aantal zorgonderwerpen prominent op de internationale agenda te zetten. Afgesproken is dat landen van de Europese Unie nauwer gaan samenwerken in de aanpak van 3 urgente vraagstukken. Het gaat daarbij om dure geneesmiddelen, antibioticaresistentie en verbetering van voedingsproducten.

Zorguitgaven beheersbaar in 2016

In 2016 groeiden de uitgaven voor de gezondheidszorg voor het eerst in jaren niet harder dan de economie. Over de periode 2012-2016 stegen de netto zorguitgaven met 0,2%. Dit was fors lager dan in voorgaande perioden. De zorgpremie was in 2016 vergelijkbaar met die van 2011. Dat de zorg nu betaalbaar is, komt door afspraken die de overheid heeft gemaakt met medisch specialisten, huisartsen, geneeskundige GGZ en wijkverpleging om de groei van de uitgaven in de zorg te verminderen. Die afspraken zijn vastgelegd in zorgakkoorden. In deze akkoorden staan budgettaire afspraken met een maximaal toegestane groei in toekomstige jaren.

Wonen en Rijksdienst - Rijksjaarverslag 2016

Hier vindt u de belangrijkste onderwerpen uit het jaarverslag op het gebied van wonen en Rijksdienst in 2016. U leest wat de resultaten zijn van de in 2016 genomen maatregelen.

Wonen

Woningmarkt herstelt verder

2016 was het jaar van verder herstel van de woningmarkt. Mensen durven weer een huis te kopen, beleggers investeren weer, projectontwikkelaars bouwen weer. Geholpen door de

lage rente en de economie die aantrekt. Wel moeten er nog meer huizen gebouwd worden. Naast koophuizen vooral huurhuizen tot € 1.000 per maand. Provincies en gemeenten moeten daar bouwgrond voor aanwijzen en woningbouw stimuleren.

Hypotheek 102%

Vorig jaar mocht een hypotheek niet hoger zijn dan 102% van de waarde van het huis. Dat gaat omlaag tot 100% in 2018. Sinds een paar jaar stijgen de prijzen van koophuizen weer, ook vorig jaar. Resultaat: het aantal huizen 'onder water' (meer hypotheek dan het huis waard is) is gehalveerd. In 2016 had 20% van de eigenaren nog een huis onder water.

Woningwet

2016 was het eerste volle jaar van de nieuwe Woningwet. Woningcorporaties zorgen weer voor huurhuizen voor mensen met een laag inkomen. Daarbij gaan de goedkoopste huurhuizen naar mensen met het laagste inkomen.

Aanpak scheefwonen

Er zijn minder scheefwoners; mensen met een hoog inkomen en een lage huur. Zij konden in 2016 meer huurverhoging krijgen. Dat stimuleert om door te stromen naar een duurder huis. Er waren wel meer mensen met een laag inkomen en een hoge huur. Dat wordt waarschijnlijk weer minder door nieuwe regels. Zoals het toewijzen van de goedkoopste woningen aan mensen met de laagste inkomens. En door gematigde huurverhogingen. De huren in de sociale sector gingen in 2016 gemiddeld met 1,3% omhoog. Dat is het laagste sinds 2012.

Meer huurhuizen vrije sector

Het aantal huurhuizen in de vrije sector is gestegen. Er is nog veel vraag naar huizen met een huur tot ongeveer € 1.000 per maand. Voor mensen met een middeninkomen, starters en mensen die doorstromen vanuit sociale huurwoningen.

In 2016 is de grens tussen sociale huur en vrije sector voor 3 jaar bevroren. Die grens is ongeveer € 710 huur per maand. Sociale huur blijft betaalbaar, iets duurdere huurhuizen worden interessanter voor de markt.

Subsidie extra huisvesting asielzoekers

In 2016 kwam er subsidie voor extra huisvesting van asielzoekers die mogen blijven. Andere woningzoekenden hoeven dan niet langer te wachten.

Kwaliteit bouw omhoog

De kwaliteit van de bouw moet omhoog. Ook het toezicht op de kwaliteit moet beter. De positie van consumenten tegenover aannemers wordt sterker. In 2016 is daarover een wetsvoorstel ingediend. De Tweede Kamer heeft dit voorstel aangenomen. De Eerste Kamer moet zich er nog over buigen.

Energiebesparing

In 2016 werd meer subsidie gegeven voor energiebesparing in huurwoningen. In totaal ruim € 125 miljoen. Particuliere huiseigenaren vroegen voor € 45 miljoen subsidie aan. Daarnaast ging er € 60 miljoen naar leningen voor maatregelen die energie besparen in koophuizen.

Verhuurders van huurhuizen mogen sinds september 2016 met hun huurders een vergoeding afspreken voor maatregelen die energie besparen. Dat mag alleen bij huizen die heel zuinig zijn. Zo kan de verhuurder zijn investering terugverdienen. De huurder geeft veel minder uit aan gas en elektriciteit.

Kantoren mogen vanaf 2023 alleen nog gebruikt worden als ze zuinig zijn met energie (label C of beter). Dat is vorig jaar aangekondigd.

Rijksdienst

Ook vorig jaar is gewerkt aan het kleiner en beter maken van de Rijksoverheid. Grote ict-projecten van de overheid moeten beheersbaar blijven. Ze moeten betere diensten mogelijk maken voor iedereen: burgers, bedrijven en instellingen. In 2016 hebben de ministeries daarover nieuwe afspraken gemaakt.

Ambtenaren moeten vaker van baan of van organisatie wisselen. Dat gebeurt nu te weinig. Als werknemers niet vastroesten op dezelfde plek, zijn ze meer tevreden met hun werk. Ook de kwaliteit van de overheid gaat erop vooruit.

Het is gelukt om voor 2016 meer mensen met een handicap aan te nemen bij het Rijk. Het aantal vrouwen aan de top van de rijksdienst is gegroeid. Eind 2016 was 33% van de topambtenaren vrouw.